

LANSTYÁK ISTVÁN – BENŐ ATTILA –
JUHÁSZ TIHAMÉR

A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis

1. A határtalanítás nyelvészeti programja

A határtalanítás azokat a nyelvészeti – jelenleg lexikológiai, lexikográfiai, korpusznyelvészeti és névtani – munkálatokat jelenti, melyeknek célja az, hogy az újonnan készülő vagy átdolgozott magyarországi nyelvészeti kiadványokban jelentőségüknek megfelelő mértékben jelenjenek meg a magyar nyelv határon túli változatai, vagyis ezek a kiadványok ne csak a *magyarországi magyar nyelvet* ismertessék, hanem az *egyetemes magyar nyelvet*, amely a magyarországi magyar nyelvváltozatokon kívül magába foglalja a határon túli magyar beszélőközösségek által beszélt nyelvváltozatokat is.

A szóhatártalanítás célja ennek megfelelően az, hogy a címük szerint a „magyar” nyelvet vagy annak valamely részrendszerét bemutató lexikográfiai munkák (értelmező szótárak, idegen szavak szótárai, helyesírási szótárak és a helyesírás-ellenőrző számítógépes programok, szinonimaszótárak, csoportnyelvi szótárak, kétnyelvű szótárak, helyesírási kézikönyvek stb.) – címükkel összhangban – ne csak *magyarországi magyar* szókészletet tartalmazzanak, hanem határon túliakat is.

A magyarországi szótárak határtalanítása a Magyar Tudományos Akadémia határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák és kutatóhelyek egyik legfontosabb közös kutatási programja. A szóhatártalanítási program keretében eddig három szótárba javasoltak

a kutatóhálózat munkatársai határon túli szavakat, szókapcsolatokat, alakváltozatokat, jelentéseket, vonzatokat: az Osiris Helyesírás szótári részébe, a Tolcsvai Nagy Gábor által írt Osiris Idegen szavak szótárába, valamint a Tinta Kiadónál megjelent, Eöry Vilma főszerkesztésével készült *Értelmező szótár+-ba*.

A határtalanítás másik ága, a Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz határon túli anyagának gyűjtése, a szótárprogramtól független vállalkozás. Szemben a szótárprogrammal, amely mind a hét határon túli magyar régióra kiterjed, a korpuszprogram keretében a Magyar Nemzeti Szövegtár határon túli részlegébe egyelőre csak a négy nagyregió nyelvi anyaga került be: Erdélyé, Felvidéké, Vajdaságé és Kárpátaljáé, de tervbe van véve a kiséregiók bekapcsolása is. A határon túli korpusz sajátossága, hogy beszélt nyelvi szövegek átiratait is tartalmazza, nemcsak írott nyelveket, mint a magyarországi magyar korpusz.

A határtalanítás harmadik, önállóan tekintett ága a névhatártalanítás („szóhatártalanítás”-on tehát főntebb „közszó-határtalanítás”-t kell érteni). Ennek keretében folyik a Kárpát-medencei magyar helynevek gyűjtése és rendszerezése abból a célból, hogy ki lehessen jelölni a helyneveknek azt a körét, melyeket érdemes standardnak tekinteni, és magyar nyelvi használatukat az egész Kárpát-medence viszonylatában támogatni. Trianon után ugyanis az egyes utódállamok más-más szemléletű neveket adtak a történelmi Magyarország hozzájuk került területein található településeknek, hegységeknek, vizeknek stb.; az új, államnyelvi nevek magyarra fordításával létrejött megnevezésekhez a magyarországi földrajztudomány ellentmondásosan viszonyult: egyesek az új nevek egy részét elfogadták, mások nem. Mindezek miatt nemcsak egyetemes magyar viszonylatban, hanem még magyarországi viszonylatban is olyan változatosság jött létre, amely bizonyos esetekben zavaró. Ezért fontos, hogy a helynevekkel kapcsolatos kodifikációs tevékenység az egész Kárpát-medencére nézve történjen.

2. A Termini szótár és adatbázis létrejötte és forrásai

A határon túli (a továbbiakban *ht*) magyar lexikális adatbázis építése a határon túli és magyarországi kutatókat tömörítő *Termini Kutatóhálózat* egyik legfontosabb kutatási programja. A kutatóhálózat munkatársai jórészt az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait ellátó

nyelvi irodák és egyéni kutatóhelyek munkatársai köréből verbuválódnak. Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban 2001-ben jöttek létre nyelv irodák az MTA kezdeményezésére: az erdélyi Kolozsváron és Sepsiszentgyörgyön Péntek János vezetésével (*Szabó T. Attila Nyelvi Intézet*), a felvidéki Dunaszerdahelyen Szabómihály Gizella vezetésével (*Gamma Nyelvi Iroda*), a kárpátaljai Beregszászban Csernicskó István vezetésével (*Hodinka Antal Intézet*), a vajdasági Magyarokánizsán, kezdetben Papp György vezetésével (*Magyar Nyelvi Korpusz*) és Gábrityné Molnár Irén közreműködésével (*Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka*).¹ Fő feladatuk a határon túli magyar nyelvváltozatok kutatása, valamint a magyar nyelv használatának elősegítése a nyilvános nyelvhasználat minél több színterén, beleértve az írásos használatot is. A munkálatokba 2003-ban az ún. kiségiók (Horvátország magyarlakta területei, a szlovéniai Muravidék és az ausztriai Őrvidék) munkatársai is bekapcsolódtak; ezek összefogásával jött létre 2007-ben az *Imre Samu Nyelvi Intézet*.²

A nyelv irodák és egyéni kutatóhelyek központi adminisztratív hátterét az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete biztosította, szakmai szempontból pedig a Termini Kutatóhálózat az MTA Nyelvtudományi Intézetére támaszkodik leginkább. A kapcsolatot a Nyelvtudományi Intézet és a Termini közt 2007 óta együttműködési megállapodás szabályozza. A nyelv irodák közös és régióspecifikus kutatási programjait a *Magyar Tudományos Akadémia* és az Akadémia *Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogramja* támogatja. A Termini határon túli nyelvészeti kutatóhálózat tevékenységét és kutatási témáit több tanulmány ismerteti.³

¹ www.sztanyi.ro (Szabó T. Attila Nyelvi Intézet), www.grammar.sk (Gamma Nyelvi Iroda), www.kmf.uz.ua/egysegek/kutatomuhelyek/magyarsagkutato/index.html (Hodinka Antal Intézet), A Vajdaságban más intézmények látják el a nyelv irodák feladatait, l. www.mtt.org.yu/vak/kutatasok (Magyarságkutató Tudományos Társaság) és www.korpusz.org.yu (Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz). Az egyes irodákra és kutatóhelyekre l. Csernicskó István–Papp György–Péntek János–Szabómihály Gizella: A szomszédos országok magyar nyelvi kutatóállomásairól. *Magyar Nyelv* 2005. 101, 105–113. Kolláth Anna–Z. Szentesi Orsolya–Szőták Szilvia: Kiegészítés a szomszédos országok magyar nyelvi kutatóállomásairól szóló beszámolóhoz. *Magyar Nyelv* 2005. 101, 371–377.

² www.isnyi.org (Imre Samu Nyelvi Intézet).

³ Csernicskó és mtsai. 2005; Csernicskó István: Határon túli magyar élőnyelvi kutatások, támogatáspolitikai és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi Dénes szerk., *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából*. Magyar

A legalább egyik elemükben idegen eredetű szavakat, szószerkezeteket tartalmazó adatbázis építése 2003 óta összehangolt módon folyik a Termini hálózat keretében az MTA anyagi támogatásával, és 2007 óta minden érdeklődő számára hozzáférhető a világhálón (<http://ht.nyud.hu/htonline>).

A ht-adatbázis azon a 2012 szócikket tartalmazó jegyzéken – az ún. ht-listán – alapul, amelyet a 2007-től *Termini* kutatóhálózat munkatársai az Osiris Kiadónál megjelent *Idegen szavak szótárába* adtak le. Ez a magyarázata annak, hogy az adatbázis csak olyan szavakat és szókapcsolatokat foglal magába, amelyeknek legalább egyik eleme idegen szó vagy betűszó.

Az *Idegen szavak szótára* számára összeállított és a szótár szerzőjének, *Tolcsvai Nagy Gábornak* rendelkezésére bocsátott szójegyzék, a ht-lista a hét régió saját szójegyzékeinek összeolvasztásával keletkezett 2004 júniusában. Eddig az időpontig az egyes régiók munkatársai saját szójegyzékükön (azaz külön erdélyi, felvidéki és vajdasági listán stb.) dolgoztak ugyan, ám munkájukat Lanstyák István folyamatosan figyelemmel kísérte és koordinálta, sőt gondoskodott róla, hogy a munkatársak ismerjék meg egymás listáját, s közösen fejlesszék az egynél több régióban meglévő szavakról írott szócikkeket. Ezen kívül az értelmezések kidolgozása és a stílusminősítések alkalmazása során tekintettel voltak az alakilag nem azonos, de hasonló vagy megegyező jelentésű, más-más régióban használatos szavakra is.

Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 2006. 123–132. Csernicskó István–Szabó Mihály Gizella: Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században. Konferencia-sorozat a Sándor-palotában, 2006–2008.* Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010. 167–198. Kolláth Anna: Határtalanítás: fejezetek a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. *Nyelvünk és kultúránk* 2006. 36. 143/144, 1/2, 60–83. Kolláth Anna: Beszámoló a határon túli magyarnyelvi kutatóműhelyek virtuális hálózatának határtalanító szótár-programjáról. *Lexikográfiai füzetek* 2007/3, 257–271. Lanstyák István: Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt). Mártonfi Attila–Papp Kornélia–Slíz Mariann szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Argumentum, Budapest, 2006. 179–286. Péntek János: Termini: magyar nyelvészeti kutatóállomások hálózata a Kárpát-medencében. *Kisebbségkutatás* 2008. 17/4. 699–722. Péntek János: Termini: the network of Hungarian linguistic research centres in the Carpathian Basin. *Minorities Research* 2009. 11. 97–123. Péntek János: Magyar nyelvtudományi kutatások a Kárpát-medencei külső régiókban. In: Fedinecz Csilla (szerk.): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége.* MTA MTK EB, Budapest, 2010. 145–186.

Az erdélyi, a felvidéki és a kárpátaljai szójegyzék gerincét a *Magyar értelmező kéziszótár 2.*, átdolgozott kiadásába javasolt szavak alkották, pontosabban azok egy része, az idegen eredetű elemet, elemeket tartalmazó szókészleti egységek.

Az *Osiris Idegen szavak szótár*ába szánt, a *Magyar értelmező kéziszótár 2.* kiadása számára készített szógyűjteményen alapuló erdélyi szójegyzéket Péntek János és Benő Attila dolgozta ki, figyelembe véve a korábbi kutatásokat,⁴ a felvidékit Lanstyák István, mégpedig Szabó Mihály Gizella közreműködésével, a kárpátaljaiat Beregszászi Anikó és Csernicskó István. A többi régióban előzmények nélkül, a három nagyrégió jegyzékeit mintául véve hozták létre saját szógyűjteményeiket az adott régiók munkatársai: a vajdaságit Papp György, Tóth Hajnalka és Varga Tünde, a muravidékit Kolláth Anna, az örvidékit pedig Szoatak Szilvia. Legkésőbb a horvátországi lista keletkezett, amely elsősorban a vajdaságira, másodsorban a muravidékire épült, de tekintettel volt a többi régió adataira is; a lista kidolgozásában Čurković-Major Franciska, Lanstyák István és Žagar-Szentesi Orsolya vett részt.

Jelenleg az erdélyi vonatkozású szavak gyűjtéséért és feldolgozásáért Benő Attila, a felvidékiekért Lanstyák István, a vajdaságiakért Varga Tünde, a kárpátaljaiakért Márku Anita, illetve Hires-László Kornélia, a horvátországiakért Žagar-Szentesi Orsolya, a muravidékiekért Kolláth Anna, az örvidékiekért pedig Szoatak Szilvia a felelős. Mindegyik régióban sikerült a háttérkutatásba, az adatok gyűjtésébe és feldolgozásába más munkatársakat is bevonni, a nagyrégiókban pedig a munkálatokat figyelemmel kísérik az ott működő kutatóállomások vezetői, Péntek János, Szabó Mihály Gizella és Csernicskó István is.

A szótár informatikai fejlesztését és a felmerülő technikai problémák megoldását a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársa, Juhász Tihamér végzi.

A szóhatártalanítás fontos eredményei közé tartoznak azok a részben vagy teljesen lexikológiai és lexikográfiai témájú publikációk is, amelyek a ht szavakkal kapcsolatos elméleti és módszertani kérdésekről vagy a sajátos ht szókinccs konkrét problémáiról szólnak.⁵

⁴ Márton Gyula–Péntek János–Vő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

⁵ Lásd pl. Andrić Edit: A szerb nyelvnek a vajdasági magyar nyelvre gyakorolt hatása. In. Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 1995. 235–243. Andrić Edit: Közvetlen alaki tükrözés az újvidéki magyarok nyelvhasználatában. In. Borbély Anna

(szerk.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 2000. 11–16. Benő Attila: *A kölcsönszó jelentésvilága. A román–magyar nyelvi érintkezés lexikai-szemantikai kérdései*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2004. Benő Attila: Román kölcsönszó – magyar igekötő. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvesztés, nyelvjárásvetés, nyelvcseré*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. 223–229. Benő Attila: Köznyelvi magyar szavak jelentésbővülése az erdélyi magyar nyelvváltozatban. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére. I. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége*, Kolozsvár, 2007. 145–151. Beregszászi Anikó–Cserniczkó István: ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint, Ungvár, 2004. Beregszászi Anikó–Cserniczkó István: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár, 2004. Bura László: Új szavak, új jelentések (a romániai) Szatmár köznyelvében. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvesztés, nyelvjárásvetés, nyelvcseré*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. 230–236. Cserniczkó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. Cserniczkó István (szerk.): *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Hodinka Antal Intézet, Budapest – Beregszász, 2010. Eőry Vilma: Határtalanítás a magyarországi szótárakban. In: Maticsák Sándor és mtsai (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás*. I. kötet. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Debrecen–Budapest 2007. 27–32. Guttman Miklós 2004. A szókészlet német elemeinek változása a muravidéki magyarok nyelvében. In: P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvesztés, nyelvjárásvetés, nyelvcseré*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. 219–222. Kolláth, Anna: *Magyarul a Muravidéken*. ZORA, Maribor, 2005. 39. Kolláth Anna: Akkor hogyan is beszélünk?... (A ht adatbázis muravidéki elemei és használati gyakoriságuk.) *Kisebbségkutatás* 2007. 16/4, 767–783. Lanstyák István: *A Magyar értelmező kéziszótár új kiadása és a magyar nyelv szlovákiai változatainak szókincse. Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2002. 4/3, 115–128. Lanstyák István: *A Magyar értelmező kéziszótár a nyelvhezlyesség fogságában. Magyar Nyelvőr* 2003. 127/4, 370–388. Lanstyák István: Szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek a *Magyar értelmező kéziszótár* átdolgozott kiadásában. In: Lanstyák István–Ményhárt József (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004. 166–211. Lanstyák István: Kölcsönszavak a magyar nyelv határon túli változataiban. In: Vörös Ferenc (szerk.): *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Budapest–Nyitra–Somorja, 2005. 21–26. Lanstyák István: A nyelvi változatosság mint szótártani probléma (Adalékok a Határtalanítás módszertanához). *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006. 57–104, 245–257. Lanstyák István: Nyelvi változatosság a határon túli magyar szókincsben. *Kisebbségkutatás* 2006. 15/1, 60–73. Lanstyák István: A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 2008. 118–135. Lanstyák István: *A platni botránya (Egy új stílusminősítési rendszer felé) Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2009. 11/2, 25–40. Lanstyák István: A sajátos határon túli

3. A Termini-szótár általános jellemzői

A Termini magyar–magyar online szótár (ht-online) azokat a magyarországiaktól eltérő, idegen eredetű szavakat és állandósult szókapcsolatokat tartalmazza, melyeket a Kárpát-medencében, az országhatáron túl élő

magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6., 17–24.* MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, 2009. Lanstyák István: A határon túli magyar szókészlet eredet szerinti rétegei. Lanstyák István–Ményhárt József–Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*, 78–115. Gamma, Dunaszerdahely, 2009. Lanstyák István: Termini magyar–magyar szótár – minden Kárpát-medencei magyar szótára. Lanstyák István–Ményhárt József–Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről V*. Gamma, Dunaszerdahely, 2009. 208–218. Molnár Csikós László: Neologizmusok a jugoszláviai magyar regionális köznyelvben. In: Balogh Lajos–Kontra Miklós (szerk.): *Élőnyelvi tanulmányok*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1990. 156–163. Péntek János: Újabb magyar nyelvi fejlemények az országhatáron innen és túl. In: Balázs Géza–A. Jászó Anna–Koltói Ádám (szerk.): *Éltető anyanyelvünk. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Budapest, 2002. 383–386. Péntek János: Néhány (utólagos) észrevétel a nyelvek érintkezéséről. In: Vass László (szerk.): *A mondat: kalend.*: SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2006. 301–304. Péntek János: Transzszilvanizmusok, romanizmusok és a határtalanítás programja. In: Maticsák Sándor és mtsai (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás*. I. kötet. Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Debrecen–Budapest 2007. 115–124. Péntek János–Benő Attila: *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*. Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2003. Sándor Anna: Az informális és formális beszédhelyzetekben előforduló kontaktusjelenségek sajátosságai. In: Lanstyák István–Simon Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2002. 114–126. Szabó Mihály Gizella–Lanstyák István–Vančóné Kremmer Ildikó–Simon Szabolcs: Idegen szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban. In: Borbély Anna (szerk.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 2000. 195–206. Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv és nemzet értelmezhetősége a határtalanítás folyamatában (vázlat). In: Maticsák Sándor és mtsai (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás*. I. kötet. Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Debrecen–Budapest, 2007. 171–176. Tolcsvai Nagy Gábor: A határtalanítás egy újabb megvalósulásáról. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére. II.* Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2007. 399–405. Zsemlyei János: Román tükörszavak, tükörfelfejzések és hibridszavak a romániai magyarság nyelvhasználatában. In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 1995. 245–252.

magyarok használnak. A szótárban mind a hét, Magyarországot körülvevő ország magyarul régióiból vannak sajátos szavak és szókapcsolatok, alakváltozatok, jelentések, jelentésárnyalatok, stílusértékek: Erdélyből (Er), a Felvidékről (Fv), a Vajdaságból (Va), a Kárpátaljáról (Ka), Horvátországból (Hv), a Muravidékről (Mv), az Órvidékről (Óv). Tájiszavakat és olyan szavakat, melyeknek egyik eleme sem idegen eredetű szó, egyelőre csak korlátozott számban teszünk közzé. A nem idegen szavak egy része is elkezdett már beépülni a Termini-adatbázisba, de a külső felhasználó számára a szótárban egyelőre nem jelennek meg.

A nyelvi anyag közzétételével célunk egyrészt az, hogy lehetővé tegyük a felhasználóknak, hogy megismerhessék más magyar nyelvváltozatok sajátos szavait és szójelentéseit (pl. Er *buletin* 'személyi igazolvány', Fv *hranolki* 'hasáburgonya', Va Hv Mv *bambusz* 'vörösborból és kólából álló italkeverék', Ka *gruscik* 'rakodómunkás', Mv *cicibán* 'iskolaelőkészítőbe járó kisgyerek (óvodás)', Óv *melanzs* 'tejeskávé', másrészt az, hogy e régiók beszélői megismerhessék e szavak közmagyar megfelelőit (ha vannak ilyenek). Ezenkívül szótárunk egyben adatbázis is, s mint ilyen, a ht nyelvváltozatok tudományos kutatásának is forrása, ill. eszköze, ezért olyan információkat is tartalmaz, amelyeket esetleg a hétköznapi használó fölöslegesnek tarthat, az anyag tudományos hasznosíthatóságát viszont nagyban növelik.

3.1. A Termini-szótár mint „idegen szavak szótára”

A Termini magyar–magyar szótárnak a nyilvánosság számára is hozzáférhető része a határon túli magyar nyelvváltozatok közhasználatú szókészletilemei – szavai és állandósult szókapcsolatai – közül azokat tartalmazza, amelyeknek legalább az egyik tagja idegen eredetű szó; ilyen értelemben szótárunk jelenlegi formájában egyfajta „idegen szavak szótára”.

A szótárunkban található szavak számottevő része az adott ország államnyelvéből származó kölcsönszó. A kölcsönszók elkülönítése a két-nyelvű beszélők által alkalmilag használt vendégszóktól (átadó nyelvi, meg nem honosodott elemektől) nem mindig könnyű. Kölcsönszónak főleg azokat a szóképzési elemeket tekintjük, amelyeket az államnyelvet nem vagy csak kevéssé ismerő beszélők is rendszeresen használnak, amelyeket sokszor az átadó nyelvet jól ismerő beszélők is magyarul ejtenek, s amelyeknek közmagyar vagy magyarországi magyar megfelelőjét nem minden esetben ismerik, vagy ha ismerik is, viszonylag ritkán

használják. Az is az államnyelvi eredetű szó meghonosodottságára utal, ha a beszélők alkalmilag vagy rendszeresen egynyelvű magyarokkal való kommunikációjukban is használják.

A kizárólag valamely ht régióban élő „idegen” szavakon és állandósult szókapcsolatokon kívül szótárunkban azok a szókészleti egységek is megtalálhatók, amelyek Magyarországon is használatosak ugyan, de más jelentésben, jelentésárnyalatban és/vagy más stílusértékben (pl. Fv. *benefolens* ’elnéző, engedékeny ember’; Er. *blattel* ’érvényes menetjegy nélkül utazik, bliccel’; Er. *katedra* ’tanári állás’).

3.2. A Termini-szótár mint általános szótár

A ht-online általános szótár, azaz a szóanyag kiválogatásában nem korlátozódik a nyelv valamely sajátos változataira (dialektusaira, regisztrációira), hanem elvileg minden nyelvváltozathoz merít. Mindenekelőtt azok a szókészleti egységek kerültek bele, amelyek az adott állami nyelvváltozatban (pl. az erdélyi vagy a felvidéki magyarban) többé-kevésbé elterjedtek. Elterjedtnek ebben a vonatkozásban azokat a szavakat és állandósult szókapcsolatokat tekintjük, melyeket az adott ország (pl. Románia, Szlovákia, Ukrajna) magyarlakta területeinek nagy részén a beszélők számottevő hányada használ vagy legalábbis ismer; szakszavak esetében az elterjedtség természetesen az adott szakmával kapcsolatba kerülő emberek körén belül értendő.

Az elmondottakból következően a szótár csak csekélyebb számban tartalmaz olyan szavakat, amelyek csak egy-egy kisebb nyelvjárásterületen élnek, illetve csak valamely marginális szakma, foglalkozási ág sajátos, a kívülállók által nem vagy alig ismert szókincséhez tartoznak. A különféle tudománysszakok, szakmák, foglalkozási ágak, kedvtelések, sportok stb. szókincséből elsősorban azokat az elemeket tartalmazza szótárunk, melyekkel az adott tudományon, szakmán, foglalkozáson stb. kívül állók is találkozhatnak, amelyek sokuk passzív szókincsébe beletartoznak.

3.3. A Termini-szótár mint a mai magyar nyelv szótára

A lexikográfiai korpusz alapvetően a mai magyar nyelv szótára, de a „mai magyar nyelv” fogalmát rugalmasan kezeljük, s elvileg minden olyan szót felvesszünk, amely Trianon után került be a magyar nyelv határon túli változataiba vagy Trianon után változott meg számottevően

a jelentése és/vagy a stílusértéke, tehát azokat is, amelyek azóta visszaszorultak. (A Trianon után bekerült szavak egy része a második világháború utáni nagy társadalmi, gazdasági, művelődési változások nyomán szorult háttérbe, egy másik rétege pedig az 1980-as és 1990-es évek fordulóján bekövetkezett rendszerváltás következtében.)

Szótárunkba szívesen vesszük fel az egészen új szókészleteti elemeket is, amennyiben használatuk legalább egy korosztály nyelvhasználatában elterjedtnek mondható. A „szótárérettség” kritériumát nem alkalmazzuk olyan aggályosan, mint a nyomtatott szótárak, hiszen ha egy szóról „menet közben” kiderül, hogy mégsem volt „szótárérett”, az adatbázisból egy gombnyomással eltüntethető.

4. A szótár mint interaktív online adatbázis

A Termini internetes szótár szerkesztése több szempontból különbözik egy hagyományos szótár szerkesztésétől. Ezek a sajátos feltételek és körülmények tették szükségessé egy sajátos munkaeszköz fejlesztését. A legnagyobb különbségnek az bizonyult a hagyományos szótárszerkesztéshez képest, hogy a szerkesztést nem egy helyen együtt dolgozó szerkesztőcsapat végzi, hanem egymástól több száz kilométerre különböző országokban tartózkodó munkatársak. Ezért elsősorban egy mindenki számára szimultán módon elérhető szótárt kellett létrehozni, valamint kommunikációs lehetőségeket, amelyek segítségével a szerkesztők a közös munka egyeztetését és koordinálását végezhetik, továbbá felületesi és visszakereshetőségi funkciókat, hogy a különböző szerkesztők tevékenysége követhető és esetenként visszafordítható legyen.

Mindezeket az igényeket egy online adatbázissal és testreszabott funkciókkal rendelkező kezelőfelülettel lehetett a legjobban kielégíteni. Az interneten keresztül elérhető online adatbázis lehetővé teszi, hogy egymástól távol tartózkodó szerkesztők egyszerre dolgozhassanak a szótár anyagán, az online adatbázis létrehozásához azonban szükség volt a szótár, és azon belül a szócikkek szerkezetének formális meghatározására, hogy azok egy előre meghatározott (merev felépítésű) adatbázisban tárolhatók, és egy hasonló felépítésű kezelőfelületen keresztül szerkeszthetők legyenek. A szócikkek felépítésében az összetartozó adatok egy-egyét és az azok közötti viszonyokat kellett meghatározni. Így létrejött a „szócikkfej” adatszerkezet, ami a címszót, alaki felépítést, kiejtés sze-

rinti alakot, írásváltozatokat, szófajt, kontaktusváltozatot, nyelvtani alakokat és más szócikkre való utalást tartalmazza, a „származás” egység, ami az elsődleges, másodlagos és harmadlagos átdadó nyelveket, illetve etimonokat tartalmazza, a „jelentés” egység, ami a jelentés kifejtését, azaz az értelmezést és a fogalomköri minősítést vagy minősítéseket tartalmazza. Egy szócikkfejhez több „származás” és több „jelentés” egység kapcsolódhat. A jelentéshez kapcsolódik továbbá egy vagy több „minősítés” és „példamondat” egység. A minősítés tartalmazza a „felségjelzés”, „dialektus”, „regiszter”, „stílusváltozat”, „időbeliség”, „érzelmi viszonyulás” és egyéb minősítéseket, a „példamondat” egység pedig tartalmazza a régió és beszélő szerinti felségjelzést, példamondat típusát, forrását és magát a példamondatot. Egy szócikkfejhez tehát több származás, több jelentés, a jelentésekhez pedig egyenként több minősítés és példamondat kapcsolódhat. Az adatszerkezet kialakítását számítástechnikai elvek és megfontolások (a relációs adatbázisok szerkesztésének nagyon szigorúan kidolgozott szabályrendszere) irányította, ami természetesen összefügg a szótár tartalmi szempontjaival, viszont nem mindig egyezik azokkal. Így például a fogalomköri minősítés a „jelentés” egység, és nem a „minősítés” egység része lett, míg a többi tulajdonképpeni minősítés régióként változhat. A szócikkekhez ugyanakkor megjegyzések is csatolhatók, amelyeket a szerkesztők az egymás közötti kommunikációra használnak, illetve a szócikkek megtekintő külső felhasználók ezek segítségével üzenhetnek a szerkesztőknek.

Mivel a Termini-szótárt viszonylag sok szerkesztő fejleszti (régióként legalább egy, de a gyakorlatban általában két-három munkatárs), szükségessé vált, hogy a szótár szerkesztése teljes mértékben követhető, illetve az egyes módosítások esetenként visszafordíthatók legyenek. Ezért a szócikk módosítása esetén a program nem egyszerűen felülírja a korábbi változatot, hanem meg is őrzi. Így minden szócikk esetén megőrizzük annak teljes szerkesztési történetét, hogy az illető szócikket ki, mikor és hogyan módosította. Egy szócikk így egyetlen aktuális és több történeti változattal rendelkezik, és a történeti változatok közül bármelyik visszaállítható aktuális változattá, ha ez szükségessé válik.

A szerkesztők megjegyzések hozzáfűzésével szócikkekhez tehát később feldolgozható üzeneteket küldhetnek egymásnak. Ez általában akkor bizonyul hasznosnak, ha egy szerkesztő valamilyen munkálattal elvégez a teljes szóanyagot, majd egy másik szerkesztő később áttekintheti a megjegyzéssel ellátott problematikus szócikkeket. Ezen

kommunikációs lehetőség mellett a szerkesztők azonnali e-mail üzenetet is küldhetnek egymásnak az online szerkesztőfelületen keresztül. A szerkesztők a webes felületen megjelenített minden szócikk alatt egy *E-mail* hivatkozást találnak, amire kattintva továbblépnek egy e-mail-küldő ablakba. Itt kiválasztják a kívánt szerkesztő(k) nevét egy listából, beírják az üzenet tárgyát és szövegét, és elküldik az üzenetet. Az ilyen és hasonló apró gyorsítások, rövidítések segítenek a hatékony és eredményes szerkesztői munkában.

Ezekon kívül a Termini-szótár rendelkezik az online szótárak esetén megszokott keresési és böngészési funkciókkal az általánosan elterjedt beállítási lehetőségekkel (keresés több mezőben: címszó, jelentés, példamondat, keresés a szó elején, szó belsejében, szó végén, teljes egyezéssel, valamint ékezet nélküli keresés), de a szerkesztők számára sajátos listázási lehetőségeket is nyújt. Jelenleg 12 különböző típusú lista generálható, a listázási szempontokat a folyó munkálatok jellege határozza meg, például: konstruált példamondatokat tartalmazó szócikkek, hiányzó adatot tartalmazó szócikkek, egyes régiók szerinti szócikkek, adott időszakban adott szerkesztő által módosított szócikkek stb.

A szótár természetesen külső felhasználók számára is hozzáférhető, ők kereshetnek és böngészhetnek a szócikkek között. A program ugyanakkor rögzíti ezeknek a lekérdezéseknek az adatait. Jelenleg zajlik a rögzített adatok feldolgozása, ami alapján statisztikákat készíthetünk a szótár külső és belső (szerkesztők általi) használatáról, valamint a keresett kifejezések elemzése várhatóan hasznos „tippeket” is tartalmaz új szócikkek létrehozására.

5. A szótár nyelvi anyaga

A szótár folyamatosan bővülő nyelvi anyaga (jelenleg több mint 3.000 szócikket tartalmaz) nemcsak egyszerű és összetett szavakat, hanem szószerkezeteket, szokványos kifejezéseket (kollokációkat) és állandósult kifejezéseket (frazémákat) is rögzít (pl. Fv. *autorizált forgalmazó* 'márkakereskedő'; Er. *bágye Ioan* 'román falusi ember, János bácsi'; Fv. *certifikált pénztárgép* 'hitelesített pénztárgép'; Mv. *drogírozza magát* 'kábitószerzik', Er. *fele apă, fele víz* 'se ilyen, se olyan').

A szótározott lexikai egységeket tanulmányozva számos jelenlétségi, nyelvhasználati, stilisztikai és kontextusbeli információt sze-

rezhetünk az egyes szavakról és szó szerkezetekről a kidolgozott és következetesen alkalmazott minősítésrendszernek köszönhetően. Megtudhatjuk, hogy az adott lexikai egységnek milyen alak- és írásváltozatai vannak, mi a szófaja, hogyan ragozzák, honnan származik, mi az etimonja, mi a jelentése, fogalomköre, milyen régióban használják, milyen nyelvváltozatba, dialektusba és regiszterbe tartozik, hogyan értékelhető a stílusváltozat az időbeliség és az érzelmi viszonyulás szempontjából. Ezenkívül rendszerint több, írott vagy beszélt nyelvből származó, nagyoobbrészt hiteles példamondat alapján lehet vizsgálni a lexikai egység tágabb nyelvi kontextusát. Szemléltesse két szócikk ezeknek a lexikográfiai információknak a sokszínűségét, illetve azt, hogy a szócikk különböző jelentései a regionális különbségekre is utalnak:

szesszió fn

1. Er (ált) (közél) (biz) ülésszak

2. Pol Er (ált) (közél) (biz) parlamenti ülésszak ♠ Er *Az időpont alkalmat adott arra, hogy rövid mérleget mutasson be a parlamenti szesszió törvényhozási eredményeiről, különös tekintettel az RMDSZ-szenátorok és -képviselők munkájára.* (www.hhrf.org/rmsz) ♠ Er *Bár a törvényhozás jövő héten is dolgozik, már közeledik a szesszió vége, s egy rövid tevékenységi összefoglalót tartott tegnap Sepsiszentgyörgyön Márton Árpád képviselő, aki szerint eléggé zaklatott, zsúfolt ülésszak áll a parlament mögött.* (www.3szek.ro)

3. Er (ált) (köz) (biz) tudományos ülésszak ♠ Er *2002. november 3-án, a Bolyai geometria születésnapja alkalmából a Magyar és a Román Tudományos Akadémia közös ünnepi szessziót tart a marosvásárhelyi polgármesteri hivatalban.* (www.emt.ro) ♠ Er *A Bolyai-napok alkalmával is választékos programot nyújtunk az érdeklődőknek: Játék-versenyt, Tudományos szessziót, Infó Ki Mit Tud versenyt, stb.* (www.bolyai.ro)

4. Okt Er (ált) (köz) (biz), **Ka** (isk) (köz) (biz) (egyetemi) vizsgaidő(zsak), vizsgaszesszió ♠ Er *Nekem is vizsgaidőszak van, tegnap államvizsgáztam, de még van féltucat vizsgám máshol. én is idegbajos vagyok a ,szesszió-szagtól', túl sokat cigizek és zabálok.* (www.disputa.ro) ♠ Er *Ilyenkor szesszió előtt akarva akaratlanul arra gondolok, hogy miféleképpen lehetne megszabadulni ettől a ragálytól, ami ilyenkor január végén, február elején minden egyetemistát utolér.* (www.tmd.ro)

5. Hiv Ka (ált) (közél) (biz) önkormányzati testület ülésszaka ♠ Ka *Tavaly a járási szesszión adták ki a földeket – kezdi egy nagygejőci férfi, de többen*

a szavába vágnak. (Zelei Miklós: a 342-es határkő. Negyedszázad Kárpát-alján, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.)

arranzsál [aranzsál] ts ige ~tam, ~t, ~jon

1. Er (id) (szleng) (biz), **Fv** (isk) (sajtó) (köz), **Öv** (ált) (közh) (köz), **Hu** () () (köz) (ritk) rendez, elrendez ♠ Er En mint sarmasag kozseg,torzsgyokeres Magyar polgara a kovetkezoeket varom el egy polgarmestertol: / -legyen tisztessages MAGYAR ember,aki anyanyelvunkon irni olvasni tud! / -legyen reprezentativ,diplomatikus hisz rolla itelnek majd meg bennunket! / -legyen peldas szulo,csaladszereto munkas ember akit gyerekeink peldakeppkent tudnak maguk ele idezni / -legyen megfelelo iskolai vegzetsege,felkeszultsege,hogy ugyeinket ne rendezze,esetleg aranzsálja,hanem intezze es ha kell, ereje vegezteig harcoljon kozossegunk erdekeiert (sarmasagi.ro/15) ♠ Fv Hogy ők személyesen jártak-e itt, arra nincs bizonyíték, de Vályi Rózsi, a kiváló magyar táncörténész valószínűnek tartja, hogy Mária Terézia gyakori pozsonyi tartózkodásainak egyike-másika során az udvartartása tagjai között magával hozhatta ceremóniamesterként Noverre-t, és lehet hogy valamelyik pozsonyi bált ő aranzsálta. (ujszo.com)

2. Ker Fv (id) (közh) (köz) kirakatot megtervez és kivitelez

3. Műv Km (isk) (szak) (köz) zeneművet átír más hangszerre ♠ Fv Ő aranzsálta a számaimat, ő kísért a fellépéseken, őszinte baráti kapcsolat fűzött hozzá. Később pedig nemcsak a színpadon, hanem az életben is társam lett. Az a szerencse ért, hogy Tonko imád tevékenykedni a konyhában. (ujszo.com)

A lexikográfiai adattár olyan jelentésbeli kölcsönszókat is tartalmaz, amelyek a magyarországi köznyelvben is ismertek, de a kisebbségi magyar nyelvváltozatok valamelyikében (esetleg több régióban is) sajátos jelentései alakultak ki, amint az alábbi szócikkek ezt szemléltetik:

szirup fn

Gaszt **Er** (nép) (közh) (köz), **Fv** () (közh) (köz), **Va** (ált) (közh) (köz), **Ka** (ált) (közh) (köz), **Hv** (köz), **Mv** (ált) (közh) (biz), **Öv** (biz) szörp Er Azzal felállott, s valami rejtekhelyről egy szépen metszett nagy üveget vett elő, amely majdnem teli volt pirosló itallal. -- Szirup-e? -- kérdeztem. -- Szirup a nagyanyád, de ez meggyálinka! -- mondta kevélyen. -- Akkor az erős! (<http://bookline.sk>; Tamási Áron) Fv Nálunk a család a szódavízet részesíti előnyben, jobbra sziruppal édesítjük. (f.n.)

akadémia fn ~'k, ~'t, ~'ja

1. Okt **Fv** (ált) (közél) (köz) (ritk), **Öv** (köz) közgazdasági szakközépis-kola;kereskedelmi akadémia ♥ **Öv** *Az akadémian folytatom tanulmányaimat a hauptschule után.* (f.n.)

2. Okt **Va** (ált) (köz) (köz), **Hv** (köz) főiskolai, egyetemi szintű okta-tási intézmény ♥ **Va** *A pedagógiai akadémian nincs mód mindenre felkészíteni a leendő tanítókat.* (f.n.) ♥ **Va** *A főiskolánkat a minisztérium akadémiává minő-sítette.* (f.n.)

3. Okt **Ka** (köz) kiemelkedő státusú, nagy tudományos potenciállal rendelkező egyetem ♠ **Ka** *A Kárpátaljai Régióközi Vezetőképző Akadémia a viszonylag fiatal kárpátaljai felsőoktatási intézményekhez tartozik. [...] Viktor Begy rektorral az akadémian folyó oktató-nevelői munkáról beszélgettem.* (www.hhrf.org/karpatiigazszo)

4. Okt **Fv** (isk) (közél) (köz) (ritk) közművelődési tanfolyamokat szer-vező intézmény; művelődési akadémia ♥ **Fv** *Ezt a tanfolyamot is az akadé-mia szervezte?*

5. **Fv** (isk) (sajtó) (köz) (ritk) ünnepség, díszünnepély; ünnepi akadémia (kereskedelmi akadémia, művelődési akadémia, ünnepi akadémia)

kancellár fn

Okt **Er** (ált) (köz) (kissé vál) egyetemi tudományos titkár ♠ **Er** *„Az egyetem multikulturális jellegét hangsúlyozandó és az egyetemi chartában leszö-getteket is betartva a szenátus eldöntötte, hogy újabb mesterképzési lehetősé-geket indít be néhány nemzetközi forgalomban levő nyelven. Ugyanakkor bár-mely licencvizsgát le lehet tenni idegen nyelveken is.” – hozta nyilvánosságra Vasile Cristea, az egyetem kancellárja, aki szerint ezek az újabb kiegészítések hozzá lesznek csatolva a BBTE jelenlegi chartájához* (www.transindex.ro) ♠ **Er** *Az egyetemi kancellár az egyetem oktatási és adminisztratív vezetője* (www.partium.ro/doc/charta.doc)

Olyan magyar standardbeli szavak alakváltozatait, hangalaki köl-csönszavait is rögzít az adatbázis, amelyeknek sajátos formája alakult ki a többségi nyelv analogikus hatásának következtében. Ilyenek például: **Er**, **Fv**, **Ka** *bufet* 'falatozó, talponálló, büfé', **Er**, **Fv**, **Va** *dokument* 'doku-mentum', az **Er**, **Fv**, **Va**, **Ka** *kontakt* 'kontaktus', **Va**, **Hv** *montázsa* 'mon-tázs, összeállítás', **Fv** *taktizál* 'taktikázik'.

A közvetlen kölcsönszavak közt akad néhány, melynek hangalakja egybeesik egy létező közmagyar szóval, a két szó jelentése közt viszont nincs érezhető összefüggés. Ezek kölcsönhomonimák. A határon túli nyelvvaltozatokban használt kölcsönhomonimák például a következők: Va, Hv, Mv *bambusz* ‘vörösborból és kólából álló italkeverék’; Va *banya* ‘gyógyfürdő’; Va Hv *bíró* ‘iroda, ügynökség’; Fv *diéta* ‘napidíj’; Mv *dízel* [dizel] ‘sörből és kólából álló italkeverék’; Fv *dressz* ‘konyhaszekrény mosogatója’; Őv *drukker* ‘számítógép nyomtatója’; Fv *fix* ‘filctoll’; Er *komposztál* ‘(lyukasztással) vonaljegyet kezel a buszon’; Va *koncert* ‘takarmánykeverék’; Őv *kuli* ‘golyóstoll’; Fv *lista* ‘keskeny léc’; Va, Hv *masz-szív* ‘hegytömeg, őshegység’; Va, Hv *patika* ‘edzőcipő, tornacipő’; Er *patron* ‘főnök, tulajdonos’.

Nemcsak közvetlen kölcsönszavakat találunk a szótárban, hanem olyan szó vagy szó szerkezet szintű hibrid kölcsönszavakat és szó szerkezeteket is, amelyekben a közvetlen átvétel és a fordítás egyaránt érvényesül, amint ezt az alábbi két példa szemlélteti:

kalendarisztikus terv névsz szerk ~ek, ~et, ~e

Okt Er (*isk*) (*szak*) (*köz*) (félévi) tanmenet ♠ *Az egyéni tervezés formái: kalendarisztikus terv, tematikus terv (a tanulási egység terve), óravázlat.* (www.legestart.ro) ♠ Er A *féléves terv egy meghatározott tantárgy tananyagának, teljes cél-, feladat és követelményrendszerének adott évfolyam/osztály számára kidolgozott részletes, az órarend függvényében pontosan hetekre, napokra, sőt órákra lebontott, a tanév egyik félévére vonatkozó tervezete. Ebben a pedagógus egymásba láncoló-dó fejezetekre és didaktikai egységekre osztja a tantárgy ismerettartalmát, majd meghatározza minden egyes tanítási óra témáját (a lecke címét), idejét és jellegét, esetenként a helyi körülményekhez szabottan az iskolai program részletes követelményeit és specifikus kompetenciáit. Amennyiben pontos időbeosztással operálnak, ezeket a terveket kalendarisztikus tervnek nevezzük.* (<http://www.rmpsz.ro>) (r. *plan calendaristic*)

sustyákinadrág ~ok, ~ot, ~ja

Őlt Fv (*ált*) (*köz*) (*biz*) (*expr*) sustyáki alsó része ♠ Fv Ez a *sustyákinadrág* táborúzhöz tökéletesen megfelel, de falunapra mégse ebbe mennék.

Olyan, fordítással keletkezett tükörszókat és tükörszerkezeteket is megjelenítsünk a szótárban, amelyeknek legalább egyik eleme idegen eredetű szó, hiszen ezek sem mellőzhető sajátosságai a kisebbségi magyar nyelvvaltozatok regionális köznyelvének:

pedagógiai szakközépiskola névsz szerk

Okt Fv (ált) (köz) (köz) óvónőképző szakközépiskola ♠ Fv Az új osztály megnyitásának további kedvező hozadéka, hogy a losonci Pedagógiai Szakközépiskola magyar tagozatának növendékei a jövőben helyben végezhetik a szakmai gyakorlatot. (www.ujso.com) ♠ Fv A helyzet felmérése azért is időszerű, mert az 1986/87-es tanévben a Szlovák Iskolaiügyi Minisztérium megszüntette a lévai Pedagógiai Szakközépiskola magyar tagozatát. (www.duray.sk)

reanimációs osztály névsz szerk

Orv Er (ált) (szak+közél) (köz), Va (ált) (közél) (köz), Ka (ált) (szak+közél) (köz) a különleges(en gondos) kezelést igénylőknek létesített osztály; intenzív osztály ♠ Er 1971-ben autóbaleset következtében kórházba került, és három hónapot ott kellett töltenie. Élet és halál között lebegett a reanimációs osztályon... (www.hhrf.org/rmsz) ♠ Va [...] férje elmondása szerint a csomagolóosztályon dolgozott, és a mérgező anyagoktól lett rosszul. Elájult, ezt követően szállították a Szabadkai Kórházba, és tegnap megkezdték a kivizsgálását. A sürgősségi felvételt követően a reanimációs osztályon helyezték el. (www.hhrf.org/magarszo)

Terveink szerint jelentéskölcsönzéssel és tükörfordítással keletkezett lexikai egységek is megjelenítésre kerülnek a továbbiakban, amelyek nem tartalmaznak idegen szót, de elterjedtnek mondható elemei a határon túli magyar nyelvváltozatok valamelyikének. Ezt szemlélteti az alábbi, készülő (a külső felhasználó számára még nem hozzáférhető) szócikk:

régiség fn

Er (ált) (közél) (biz) szolgálati idő ♠ Er Az ideális az lenne, ha a menedzser a szolgáltatott munka mennyisége és minősége alapján határozhatná meg a színész fizetését. Azonban, ha a munkaügyi, illetve pénzügyi bizottság ezt nem is hagytná jóvá, a jelenlegi fizetési kategóriákat akkor is módosítani kell: a régiség az előadóművészetekben nem szabad szempont legyen – mondták. (www.eletmod.transindex.ro) ♠ Er A szakszervezeti vezető azt is hozzátette, hogy azok a BCR alkalmazottak, akiknek 1 vagy 2 év régisége van, majdnem kétszer akkora fizetést kapnak, mint azok, akiknek nagyobb a régiségük, bár ugyanazt a munkát végzik. (www.impulzus.ro)

A közneveken kívül tulajdonnevek és betűszók is találhatóak a Termini-szótárban. Ezek rendszerint intézményneveket, politikai, földrajzi és közgazdasági fogalmakat jelölnek:

Donbász fn

1. *Földr Ka (isk) (szak) (köz)* Donyec-medence

2. *Földr Ka (ált) (szak) (köz) (tört) (retr)* a kárpátaljai magyar férfiak kényszermunkájának színhelye, a Donyec-medencei szénbányák ♠ *Ka Amikor 1992 októberében Beregszászra jött Budapestről Sepsey Tamás, az országos Kárrendezői Hivatal vezetője, a találkozón a volt hadifoglyok, lágerbe elhurcolt férfiak mellett feltűntek a Donbászt megjártak is.* (Kelet felé visz a vonat. In: Kovács Elemér: Élőlátók. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993, 99. old.)

Matica fn

Pol Fv (ált) (közél) (köz) Matica slovenská ♠ *Fv Az évente megtartott rendezvények közé tartoznak a Ciril-Metód ünnepek, a Matica Napok, a Komáromi Fúvóstalálkozó, a Harmonia Sacra Danubium Egyház-zenei Fesztivál és a Magyar Néptáncgyűttesek Országos Találkozója.* (www.lehar.sk)

DDV [dédëvë] fn **Közg Mv (ált) (köz) (biz)** áfa

emso (EMSO) fn

Hiv Mv (ált) (köz) (köz) személyi szám ♠ *Mv A II. szám alá írja be házastársának, élettársának adatait (családi-és utónév, EMSO, állampolgárság, lakcím).* (www.mddsz.gov.si) ♠ *Mv Az EMSO és az Adószám mezőben írjon minden számot külön négyzetbe. Ha a Szlovén Köztársaságban rezidens, karikázza be az IGEN-t, amúgy karikázza be a NEM-et.* (http://www.durs.gov.si)

6. Az adatbázis lehetőségei a nyelvészeti kutatások számára

A Termini-adatbázis – mint más nyelvi korpuszok – a nyelvészeti kutatások szinte minden területén hasznosítható, mivel tényleges kommunikációs helyzetből származó élőnyelvi adatok és konstruált példamondatok rendszerezett és könnyen kereshető, feldolgozható korpuszárról van szó.

Mivel *lexikográfiai* adattárról van szó, az eredmények közvetlenül hasznosíthatók a szótári munkálatokban és a lexikológiai kutatásokban. Eddig ezen a területen került leginkább felhasználásra.

A *szociolingvisztika* és a *kontaktológia* számára is nagyon sok lehetőséget kínál a korpusz a különböző nyelvváltozatok és regiszterek sajátosságainak megismerésében, a nyelvi tervezés és nyelvi menedzselés körébe tartozó problémák felismerésében, valamint a kontaktusfolyamatok szabályszerűségeinek feltárásában, hiszen az adatbázis egyben a legnagyobb mai magyar nyelvű kontaktológiai adattár. Természetesen a kontaktológiával is érintkező etimológia számára is adatokkal szolgál az elsődleges és másodlagos kölcsönzési folyamatok feltérképezéséhez.

A leíró nyelvészeti vizsgálat *hangtani*, *alaktani* és *mondattani* jelenségekre vonatkozó információkat gyűjthet az adatbázisból. A példamondatok nagy száma lehetővé teszi, hogy az egyes szócsoporthoz kötődő alaktani és mondattani jelenségeket viszonylag nagy számú kontextusban lehessen vizsgálni.

A stilisztika kutatói a szavak és szó szerkezetek stílusértékét tanulmányozhatják az adattárban a különböző szövegtípusokból vett példamondatok alapján.

A fordításelmélet művelői a direkt kölcsönzésre, a tükörfordításokra és jelentéskölcsönzésekre vonatkozó adatok alapján szerezhethetnek élőnyelvi adatokat a kétnyelvűség helyzetben, azaz fordítási kényszerhelyzetben élők spontán és tudatos fordítási stratégiáiról.

Az eddigiekben az adatbázis alapján tanulmányok születtek a Termini-szótár lexikográfiai felhasználhatóságáról a különböző magyar szótárak tekintetében,⁶ a kölcsönszavak által jelölt változási folyamatokról,⁷ a határon túli nyelvváltozatok lexikai változatosságáról,⁸ a kölcsönszavak

⁶ Benő Attila: Újabb magyar szótárak és a külső régiók magyar nyelvváltozatai. *Helikon* 2008. 18. (512.) sz. 14–15. Benő Attila: Újabb lexikográfiai munkálatok és a határon túli magyar nyelvváltozatok vizsgálata. In: Bárdos Vilmos (szerk.): *Quo vadis philologia temporum nostrum?* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009. 71–77. Benő Attila: A dolgok másik neve. *Korunk* 2009/2. sz. 49–55. Lanstyák István: Nyelvi változatosság a határon túli magyar szókincsben. *Kisebbségkutatás* 2006. 15/1, 60–73. Lanstyák: *Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt)*. i.m., Péntek 2007. i.m.

⁷ Lanstyák 2008. i.m., Péntek János: Változatok és változások a mai magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 2010. 106/1. 14–23.

⁸ Csernicskó 2003. i.m., Lanstyák: *A sajátos határon túli magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról*. i.m.

rétegeiről,⁹ a határon túli szavak jelentésbeli sajátosságairól,¹⁰ a variabilitás szótártani kérdéseiről.¹¹

7. A szótár funkciója és társadalmi hozadéka

Szimbolikus jelentősége. A Kárpát-medencei magyar nyelvi közösségre nézve fokozott mértékben igaz az, hogy a nyelvhatárok és az államhatárok eltérnek, és emiatt amikor magyar nyelvhasználatra, nyelvterületre gondolunk, nem szabhatjuk vizsgálataink határát az államhatárokhoz, azaz szemléletünket is határtalanítani kell elvben és a gyakorlatban egyaránt. Ezért a Termini-szótárnak többszörös szimbolikus funkciója van: utal a nyelvészeti határtalanítás valamennyi formájára (a folyamat egyfajta első megvalósulásának tekinthető), kifejezi az államhatárok által szabdaltnak magyar nyelvű közösségek összetartozását, valamint a belső határok által is megosztott regionális nyelvváltozatok nyelvi sokszínűségét, amelynek tényét az adatok sokaságával tanúsítja. Ilyen szempontból a határtalanítás jelentőségét nem lehet túlbecsülni. Amennyiben eredményei eljutnak a határon túli magyar felhasználók tömegeihez, és utat találnak az oktatásba, nyelvi ismeretterjesztésbe és a nyelvtervezésbe, jelentős szerepük lehet a határon túli magyarok nyelvi önbizalmának megerősítésében. A határon túli magyarok számára a saját állami változatuk, illetve annak beszélt nyelvi regisztere az „édes anyanyelvük”, érzelmileg is kötődnek hozzá, így annak megerősítése „a” magyar nyelv megerősítését is jelenti. Ez különösen a nyelvcserehelyzetben lévő magyarok számára fontos, akiknek már nem is nagyon van lehetőségük a standard magyart elsajátítani és használni. Az a gyakorlat, amely a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátos elemeit megbélyegzi, s mindenfajta kontextusban a közmagyar formával kívánja őket helyettesíteni, a nyelv-

⁹ Beregszászi–Csernicskó: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. i.m., Kolláth: *Büszkeség vagy balítélet?* i.m., Lanstyák: *A határon túli magyar szókészlet eredet szerinti rétegei*. i.m., Tolcsvai Nagy: *A magyar nyelv és nemzet értelmezhetősége a határtalanítás folyamatában*. i.m., Tolcsvai Nagy: *A határtalanítás egy újabb megvalósulásáról*. i.m., Péntek 2006. i.m., Szabó Mihály és mtsai 2000. i.m.

¹⁰ Benő 2007. i.m.

¹¹ Lanstyák: *A nyelvi változatosság mint szótártani probléma...* i.m. Lanstyák: *A sajátos határon túli magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról*. i.m., Péntek János: *A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok*. *Magyar Tudomány* 2004. 7: 724–726.

cserhelyzetben lévő közösségeket létükben veszélyezteti, és rendkívüli károkat okoz nekik. De a stabil kétnyelvűségi helyzetben élő magyaroknak sem használ az ilyen „nyelvpolitika”, őket is a „romlott”-nak érzett nyelv elhagyására, a maga „tiszta” változatában elsajátított államnyelv előnyben részesítésére készíti.

Gyakorlati haszna. Köztudomású, hogy az olyan magyar nyelv, amely kontaktusjelenségeket is tartalmaz, az érintett közösségen belül ugyanolyan hatékony eszköze a kommunikációnak, mint az, amely ezektől mentesebb; a kontaktushatás és a nyelvcsere közt nincs közvetlen összefüggés; az ezzel ellentétes vélekedés nem más, mint nyelvi mítosz. S a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátos elemeinek „legitimálása” egyébként sem jelenti azt, hogy közmagyar megfelelőiknek háttérbe kellene szorulniuk. Inkább az ellenkezője várható: a beszélők számos határon túli magyar szónak nem ismerik közmagyar megfelelőjét, így ha ezek bekerülnek a szótárakba, végre lesz rá lehetőségük, hogy könnyen megismerkedjenek ezekkel a közmagyar szinonimákkal, s – amikor és ahol szükségesnek látják – használják is őket.

Legitimálás és kodifikálás. A határon túli elemek „legitimálását” nem szabad összekeverni „kodifikációjukkal”, azaz a standard nyelvváltozatba való beemelésükkel. A „legitimálás” csak a korábbi semmibevétel és megbélyegzettség megszüntetését jelenti, azt, hogy a magyar nyelv-tudomány most már tudomásul veszi létezésüket, nem pedig azt, hogy minden ilyen szó használatos volna pl. a magas szintű, formális stílusú írásbeliségben. Bár banálisan hangzik, sajnos mégsem haszontalan elmondani, hogy egy szótárba bekerülni nem „kitüntetés”, ahogy az sem kitüntetés egy csecsemő számára, ha anyakönyvezik: ezzel még csak a létezését ismerik el, és rögzítik legfontosabb jellemzőit, semmi több.

A ht magyarok nyelvének „kevertsége” és a szótárzás. Laikusi körökben gyakori nyelvi mítosz, hogy a nyelvész hozza létre a nyelv valamely elemét azáltal, hogy felveszi a szótárba, nyelvtanba (ezt így persze nem mondja senki, de sokan érvelnek úgy, hogy egyértelműen erre a rejtett meggyszórdésre lehet következtetni). Ezért fordulhat elő, hogy a laikusok – s talán még a hívatásos nyelvművelők közül is néhányan – az értelmező kéziszótár határatalanítását úgy értelmezik, mintha ezáltal a határon túli magyarok nyelve „kevertté” vagy magyartalanná válna. A határon túli magyarok nyelve természetesen nem attól válik „kevertté”, hogy a benne használt szavakat „anyakönyvezzük”; ezzel csak vizuálisan megjelenítjük azt, ami addig is megvolt.

Nyelvalakítási feladatok. Az persze értelmes és legitim kérdés, hogy az ilyen vizuális megjelenítés milyen hatással lehet e szavak és a határon túli magyar állami változatok további sorsára: vajon inkább a további szétkülönbözés vagy ellenkezőleg: az egységesülés irányába hat-e. Sokan úgy gondoljuk, hogy a határtalanítás mindkettőt elősegítheti, attól függően, milyen nyelvtervezési lépésekkel kapcsolódik össze, s a nyelvtervezés milyen nyelvpolitikai feltételrendszerbe illeszkedik be. Ezért a határtalanítással párhuzamosan fontos lenne kialakítani egy olyan nyelvmenedzselési koncepciót, amely úgy teszi lehetővé a beszélők számára, hogy a saját nyelvükben otthon érezzék magukat, hogy közben az integrálódást, s nem a szétfejlődést mozdítja elő. E leendő koncepció legtöbb eleme előkerült már az 1990-es évek nyelvművelési, nyelvtervezési vitái során; nem sok kell hozzá, hogy egységes nyelvstratégiává álljanak össze.

Elméleti jelentősége. A határtalanításnak nem elhanyagolható az elméleti jelentősége sem. Nem érdektelen megvizsgálni, hogyan alkalmazkodik nyelvünk a nyolc különböző országban élő Kárpát-medencei magyarok sajátos igényeihez, milyen típusú kontaktusjelenségek kerülnek be az egyes közösségekbe, mi az, ami könnyen és zökkenőmentesen be tud épülni az átvevő nyelvi rendszerbe, mi az, ami csak bizonyos átalakítások árán jut be, és mi az, ami a jelenlegi szociolingvisztikai körülmények közt egyáltalán nem tud behatolni az átvevő nyelvi rendszerbe. Minél jobban beépülnek a ht nyelvváltozatok sajátosságai a közmagyar szótárakba, nyelvtanokba és nyelvhelyességi, helyesírási stb. kézikönyvekbe, annál tisztábban fogunk látni ezekben a kérdésekben is, ez pedig nemcsak a magyar nyelvészet érdeke, hanem az általános nyelvtudományé is.